

הרב ישעיהו ח. הדרי

“בזמן שאין מלך, קורא אותה גדול שבצבור ככהן גדול”.

פרשיות ודרשיות המלך ביום הקהל¹

ענייניה של מצות הקהל זוכים לברורים מתרבים והולכים, כנראה מאז שפרשת השמיטה הפכה למעשית².

בתוך החלקים המרכיבים מצוה זו, מתייחדת השאלה במה היתה הקריאה, זו שעליה נאמר “תקרא את התורה הזאת באזניהם”. הן אותה קריאה שהיתה חובה, והן זו – אם אכן היתה – שהיא רשות.

במדרש ההלכה, בספרי, נדרשת הוראה כללית: אין קורין בהקהל אלא

1. מקורו של בטוי זה בא ביחס למתן-תורה: “יום הקהל” – דברים ט, י, יד, יח, טז. והשווה דברים ד, י: הקהל לי את העם. דברים לא, יב: הקהל את העם. ועי’ “חזון המקרא” ח”א 171. “חקרי זמנים” ח”א עמ’ רנו. הסבתו של הבטוי למעמד הקהל בחג הסוכות באה ע”י הרמב”ם, הלכות חגיגה פ”ג ה”ז. ראה מה שנמסר בשמו של הגרי”ה הרצוג ב”מעיינות” ב עמ’ 55; להלן הערה 41. עמד ע”כ בהדגשה מיוחדת ואופיינית ב”פחד-יצחק” אגרות ומכתבים עמ’ קנו.
  2. אמנם תלות זו בין שמיטה לחקהל לא הובלטה במפורש. על הסברא שחקהל תלוי בשמיטה, ובזמן שהיא נוהגת מדרבנן אף דינו של חקהל מדרבנן, ראה קובץ “הקהל” (מהדורת תש”ו) עמ’ ט, מט, סז. חזו”א שביעית סי’ ג, ס”ב, ט”ז. אנצ. תלמודית “הקהל” הערה 21. “שפתי צדיק” פי וילך אות ו’.
- הראשון בתקופה האחרונה, שסדר את החומר ההלכתי בצורה מרוכזת, היה האדרי”ת: “זכר למקדש”, בשלהי שמיטת תרמ”ט. (במהדורות נוספת בקובץ “הקהל” במוצאי שביעית, תש”ו; תשל”ג.) לחוברת זו מתייחסת כנראה הערת ה”חזון איש” הנזכרת בקובץ אגרותיו סי’ רי. ועי’ “שעלי דעת” ב עמ’ 118. הרב רש”י זוין “לאור ההלכה” עמ’ קל”ה-קמ”ה, והמאמר הוא כנראה היסוד לערך “הקהל” באנצ. תלמודית כרך י. “זמנים”, תש”א, הרב רמ”ל זק”ש. עיר הקודש והמקדש, ח”ד פט”ו – הרב י.מ. טיקוצינסקי. “תלפיות” שנה ו’, תש”ג. הרב ש. גורן “מצות הקהל לאור ההלכה” הופיע לראשונה ב”מחניים” מ, ימים נוראים תש”ד, ונדפס מחדש בספר “יתורת המועדים”. הרב א. הילבץ, חקרי זמנים ח”א. “תורה שבעיפ” ט”ו, תשל”ג – הרב מ.צ. נריה. על הצדדים ההיסטוריים-מחקרים ראה “מחניים” מ ושם על “ההקהל” האחרון בימי בית שני, וראה עוד ספר המועדים, סוכות הוצאת “דביר” עמ’ 210. ש. ספראי, העליה לרגל בימי בית שני עמ’ 190-198. “שמיטה” הוצאת “אמנה” תשל”ג עמ’ 112. זאב ח. ארליך, לברור ההבדלים בין ממלכת ישראל לממלכת יהודה בימי ירבעם בן נבט, בתוך ספר י. לסלוי, עמ’ 216-235. הני”ל, הקהל של ירבעם, “כתלנו” יב תשמ”ז 367-381. “יועש ירבעם”, “כתלנו” יג, עמ’ 364-358. “כתלנו” יד, עמ’ 315.

במשנה־תורה³. במשנה⁴ שהובאה אף להלכה⁵ נזכרים שלושה חלקים ביחס לקריאה: מתחילת ספר דברים עד סוף הפרשה הראשונה של קריאת־שמע, דברים א, א – ו, ט. "והיה אם שמוע" דברים יא, יג – יא, כב. "עשר תעשר" עד סוף קללות וברכות, דברים יד, כב – כח, סט. סדר זה של הקריאה בדילוגים בספר דברים, הוא ודאי בעל משמעות ומכוון כנגד המטרות שאמורה מצות הקהל להשיג. העיון דלהלן מכוון כנגד מטרות אלו שנזכרו בדברי התורה, ונדונו בדרשות חז"ל ובנמוקי הראשונים והאחרונים.

בתורה עצמה נתפרשה המגמה "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ד' א' ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ד' א"י"⁶. אמנם מדרשת הגמרא הן בבבלי והן בירושלמי עולה משימה נוספת שנצפתה מעולי הרגל המתקהלים במוצאי השמיטה. למען ילמדו (בעצמם), קרי ביה – למען ילמדו (את האחרים)⁷. קהל עולי הרגל הפך לחבורה גדולה של לומדים ומלמדים⁸. אצל הרמב"ם באו הדברים בהרחבה, בהטעמה ובפרוט: "לקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותם במצוות ומחזקות ידיהם בדת האמת וכו', חייבים להכין ולהקשיב אזנם לשמוע באימה וביראה וגילה ברעדה כיום שנתנה בו בסיני, אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה ויתרה, ומי שאינו יכול לשמוע מכוון לבו לקריאה זו

3. ספרי פרשת שופטים, וראה ב"התורה והמצוה" למלבי"ם ו"בתורה־תימיה" דברים יז אות צג.
4. סוטה מא, ע"א.
5. רמב"ם חגיגה פ"ג ה"ג. אמנם בתוספתא נזכרת דעת רבי שלא כוללת את קריאת החלק הראשון של ספר דברים. לעומת שיטת הרמב"ם, לפיה כלולה פרשת המלך בתוך קריאת החלק השלישי, קבע רש"י סדר אחר: לאחר "עשר תעשר" מדלג ל"כי תכלה לעשר" וברכות וקללות ומשם חוזר למפרע וקורא "אשימה עלי מלך". על גרסתו של הרמב"ם בסוגייה עמד ב"לחם משנה". ראה עוד באנצ. תלמודית: הקהל הערה 94, 97.
6. דברים לא, יב-יג, והשוה "קדמוניות היהודים" (ספר רביעי פ"ח) "באופן כזה לא יחטאו לעולם ולא יוכלו לאמר שלא ידעו את המצוה במצוות. (ראה "בינה במקרא" עמ' 209).
7. הלימוד מפסוק זה, השייך במקורו לחגיגת החקהל משתייך ע"פ גזרה שוה לכל עליות גלים. חגיגה ג, ע"א ושם בירושלמי ע"פ פרוש "קרבן העדה", וברמב"ם חגיגה פ"ב ה"א, שבנסוחו המיוחד פרש את צורת הלמוד מהפסוק: שכל המצווה ללמוד מצווה ללמד.
8. על למוד פסיבי ואקטיבי ראה תוספות ב"ב כא, ע"א ד"ה כי מציון, ובקובץ תושבע"פ טו, עמ' קלד-קלה.

שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל⁹.

בעקבות הרמב"ם כתב בעל ספר ה"חינוך"¹⁰ "כל עיקרן של עם ישראל היא התורה ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכים לחיי עד תענוג נצחי שאין למעלה ממנו בנבראים, ע"כ להיות כל עיקרן בה ראוי שיקהלו הכל ביחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה. ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם אנשים ונשים וטף, לאמור מה הקיבוץ הזה שנתקבצו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה ועם החשק בה ילמדו לדעת את השי"ת ויזכו לטובה וישמח השי"ת במעשינו, וכעין שכתוב בפרוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו ד' וכו' כי זאת המצוה עמוד חזק וכבוד גדול בדת". רש"י כדרכו הפרטנית לא עסק בנסוחים כלליים, אלא שמתוך הנמוקים שהעלה לבחירת פרשיות הקריאה, מתבררת מטרתו של המעמד.¹¹ "שמע – קבלת מלכות שמים. והיה אם שמוע – קבלת עול מצוות. ברכות וקללות – קבלת בריתות של תורה¹². עשר תעשר, כי תכלה לעשר – מפני שהוא זמן אסיף ומתנות עניים והפרשת תרומות ומעשרות".¹³

9. חגיגה פ"ג, ה"א, ה"ו. לשונו של הרמב"ם מדוייקת, לאלה השומעים באזניהם המטרה היא כפולה: זרוז בפרטי המצוות וחזוק כללי בדת האמת, ואילו אלה שאינם שומעים יכולים להתרשם רק מהמעמד הכללי והתועלת הבאה להם מתנסחת בצורה כוללנית: לחזק דת האמת. על חלוקת ההלכות בפרק ג מהלכות חגיגה ראה בהוצאת "רמב"ם לעם" הערות מו, מח. לניסוח "להכין לבם ולהקשיב אזנם" השווה: תהילים י, יז "תכין לבם תקשיב אזנך" ובתוספתא ראש השנה ב, ה על חובת הכוונה במצוות.

10. מצוה תרי"ב.

11. רש"י סוטה עמ' מא ע"א, ומקורו כנראה בירושלמי סוף פ"ז בסוטה.

12. וראה בסי' יראים סי' רפט שהשווה את קריאת המלך לנאמר במל"ב ובדה"ב על יאשיהו הקורא בספר הברית (וכן באברבנאל פי' וילך ועי' תו"ת דברים יז אות צג) ומהדגשה זו עולה שיש בקריאה משום חידוש הברית. (על עצם ההשוואה ליאשיהו ראה להלן בפרק על קריאת ברכות וקללות והברית).

13. ועיין הגהות "מראה כהן" סוטה עמ' מא שתמה מאד על הביטוי "זמן אסיף" שאין לו משמעות בשלהי השמיטה, ולכן יש לפרש שכונת דברי רש"י לזרוז מכאן ואילך את קיום ההפרשות שלא נהגו בשנה השביעית. ראה "חקרי זמנים" ח"ב עמ' לו, ועמ' תרפז. וראה עוד ב"קריית ספר" למבי"ט סוף הלכות חגיגה שהלך בעקבות רש"י ודייק את מקור דבריו בהדגשת התורה למען ילמדו ויראו את ד' דמשמע דאית בהו (בקריאת הפרשיות) יראת השם.

השגת מטרות רוחניות-נאצלות כאלה, אפשר להם לבוא רק לאחר ההתעלות הרוחנית של השמיטה. הנחה זו התפרשה בכמה וכמה סגנונות אצל הראשונים ואחרונים. ר' בחיי העביר משוואה בין שמירת שבת הבאה בתום שבוע המעשה לבין השמיטה וההקהל שהוא אחר השבוע לגמרי.¹⁴ ובעל "העקדה" ערך מערכה על המטרידים השונים המפריעים לעליה רוחנית וכולם מסתלקים ונעלמים בסוכות של מוצאי השביעית. "נסתלק המטריד הראשון מבקשת הצרכים וכו', כי בשנה ההיא פנויים מכל עסקיהם וכו' ומזונות מוכנים לפניהם. מיוחד מכל המועדים חג הסוכות, כבר נסתלק המטריד השני שהוא הנזק הנמשך מבלתי-שיווי תקופות הימים וכו'. בבוא כל ישראל במועד שנת השמיטה אז ההשגחה מופלגת בהם (ונסתלק המטריד השלישי-הבטחוני, כתוצאה מרכז האוכלוסין) ועל סלוק המטריד הרביעי והוא לימוד הדעות המשובשות וכו' הוא מה שתקרא את התורה הזאת וכו' כי היא מה שתסיר כל דעת משובש וכו'. ובסיום שנת השמיטה כבר תהיה גולת הזהב על מכונו וכו' כי אין להם עסק בעבודת האדמה כלל, וכאשר יהיה בחג הסוכות, מוצאי ר"ה ויוהכ"פ, שכבר הושלמו עם יוצרם וכוחותיהם ותאוותיהם כולנו הוכנו לעבודתו".¹⁵

בעקבות בעל "העקדה" כתב בעל "חתם-סופר": "לאחר שכבר שבתו כל השנה מחרישה וזריעה, ומסתמא עסקו בשנה ההיא בתורה ובעבודה ואח"כ היו ימים הקדושים ר"ה ויוה"כ, ואחר כך בא חג הסוכות שהוא קדוש מאוד, שנכנס בצל הקדושה ואינו ראוי לקדושה זו אלא אחר יה"כ שנתכפר לו עוונו – ואחר כל הקדושות זכו לפי הקהל שהמלך קורא לנגד כל ישראל עניני התורה".¹⁶

אברבנאל בפרושו לתורה העמיק לשאול "בהיות התורה האלוקית, היה ראוי שלא ימושו דבריה מפנינו, (ולמה היתה הקריאה אחת לשבע שנים ולא בכל שנה ושנה) הנה הסיבה בזה היתה לפי שהקב"ה השגיח שיהיו

14. דברים לא, י וראה עוד "שבת ומועד בשביעית" מהדורה א, עמ' 81, מהדורת תשנ"ג עמ' 72 על שיטתם של א"ע ואברבנאל בהקהל הבא בראש השמיטה.

15. פ' וילך, וראה באברבנאל שהעתיק חלק מהדברים. וע"ע שו"ב עמ' 107 הערה 2, מהדורת תשנ"ג עמ' 95.

16. חת"ס, תורת משה על התורה, פ' וילך. אמנם סיעה אחרת של אחרונים רואה את פסגת ההקהל בהכנה לשש שנות עבודת האדמה הבאות לאחר השמיטה וההקהל. ראה "תפארת יהונתן" פ' וילך. "משך חכמה" פ' וילך ד"ה מקץ, אמנם ראה שם בראש דבריו. "כלי חמדה" פ' בהר. וע"ע שו"ב עמ' 83 מהדורת תשנ"ג עמ' 74.

דברי תורה חביבים על ישראל ושמלבד הלמוד הפרטי שיחידי הסגולה הכהנים הלויים החכמים והשופטים ילמדו את התורה ויהגו בה יומם ולילה. עוד בפומבי גדול יקרא הגדול שבעם וכו' כדי שישמעו ויתפעלו וכו' ואם היה זה בכל שנה היה הדבר נקל בעיניהם".¹⁷

המלבי"ם הדגיש את המושג במועד שנת השמיטה "העת המוכשרת שתפעל בהם השמיעה, מפני ששנת השמיטה היתה שבת הארץ לדי' שידעו כי לדי' הארץ, והארץ היא ג"כ קדש, וגם לא התעסקו כל השנה בעבודת האדמה ועסקו בתורה, ואף שכלתה השמיטה ברי"ה, אבל היה ר"ה יוכ"פ ועסקו בסוכה ובדי' מינים".¹⁸

אף במחשבת החסידות באו דברים בכוון דומה. כך כתב האדמו"ר בעל "מאור ושמש" "המובחר מכל הזמנים היה להם לישראל בחג הסוכות של מוצאי שביעית, שבכל השנים היה להם לחרוש ולזרוע ולקצור קצירם וכו' אכן בשנה השביעית נחו שקטו מכל עבודתם בשדה. ואחר עבור עליהם כל הימים הקדושים אשר קודם סוכות, אין ספק כי הם נכונים להיקדש ולהטהר ולשמוע את דברי התורה".¹⁹

אמנם בעל "שפת-אמת" ראה תלות של שכר וגמול במתנת הקהל על קיום השמיטה. "נראה שזה היה שכר על שמירת שביעית שדרשו חז"ל גבורי כח בשומרי שביעית הכתוב מדבר, ומסיים לשמוע בקול דברו, שזכו לשמוע דברי ד' אח"כ במצות הקהל שהיה מתגלה להם מחדש אור התורה, כפי מה שהיה צריך להם אז".²⁰ ואילו האדמו"ר בעל "שם משמאל" הבליט את יסוד ההכנה "לכאורה היה יותר נכון בתחילת שנת השמיטה שיהיה להם פנאי כל השנה ללמוד וכו' אלא שלזה צריכין מקודם הכנה רבה להכין מקום בלבם לקבל הדברים, ולזה היתה הקריאה לאחר שנת השמיטה, כי ענין שמיטה פרשו המפרשים שיהיו פנויים ממלאכתם ומעבודת האדמה להסתכל בתוך עצמם, וזאת היתה להם הכנה שיכנסו ויפעלו הדברים בעומק לבם".²¹ מעלתה ויחודה של מצות הקהל מסבירה גם את מיקומה בתורה, הן ביחס למצוות השמיטה

17. פי וילך.

18. פי וילך.

19. "מאור ושמש" רמזי יוס ד' דסוכות ד"ה ויכתוב משה. ע"ע שו"ב עמ' 87. מהדורת תשנ"ג עמ' 77.

20. פי וילך תרמ"ב.

21. דברים עמ' רכז. השווה לשון הרמב"ם "להכין לבם" לעיל הערה 9.

האחרות והן ביחס לכלל המצוות. "לפי סדר הבאתה בתורה עולה מצוה זו בקודש, החל בשבת הארץ, הקובעת את שמיטת הקרקעות, עבור לחקיקת המצוה של שמיטת כספים שנועדה לתקן המדות בחברה וכלה במצוה המדינית והרוחנית הנעלה, במצות הקהל".²² ואילו בשל"ה²³ הדגיש את חתימת מערכת המצוות כולה במצוה כללית שבה מתאחדים כל הפרטים, ובמצוה פרטית (כתיבת ס"ת) האמורה להתבצע בפרטיות מובלטת.²⁴

העולה בידינו מכל הנאמר שהמטרה המרכזית של ה"הקהל" הבא לאחר השמיטה מתנסחת בכמה וכמה מטרות-משנה: א. לשמוע את דברי התורה. ב. ללמוד יראת ד' ולקיים המצוות. ג. להשמיע וללמד לדור הבא יראת ד'. ד. לזרז את קיום המצוות הפרטיות בכלליות, בחינת עול מלכות שמים, בחינת עול מצוות ולחזק את האמונה בדת האמת. ו. לחדש את חוויית מתן-תורה בסיני. ז. לתת פומביות מירבית למעמד התורה בישראל. ח. לחזק אהבת-התורה, המצוה ודעת ד', כדי לזכות את ישראל ולהעיר שמחת-שמים. ט. לקבל עול מלכות שמים, עול מצוות, לחדש את הברית על קבלת התורה, לעורר את האקטואליה שבקיום המצוות התלויות בארץ.

מטלות אלו אמורות להיות מושגות ע"י קריאה בקטעים מספר דברים בטקסיות ממלכתית ובגנוני מלכות. אכן עצם הקריאה היתה בגוף דברי התורה הידועים ומפורסמים בישראל מדור דור,²⁵ אבל ודאי הוא שהקורא הכניס מדיליה בהטעמה ובניגון.²⁶ זכר לדבר בקריאת הדמע של

22. בינה במקרא, פי וילך. וע"ע שו"ב 85-84. מהדורת תשנ"ג עמ' 75-74.

23. תורה שבכתב פי נצו"י, מהדורת ירושלים תשכ"ב דף צ"א, ובעקבותיו בנסוחים שונים: "חקרי זמנים" ח"א עמ' רנז. קובץ הקהל עמ' י"א (מהדורת תש"ו) נכנס גם "לנתיבות ישראל". שיחות רצ"י דברים 85. תושבע"פ טו עמ' קכו. וראה עוד "בית-ישראל" דברים עמ' פב. שו"ב 266. מהדורת תשנ"ג עמ' 246.

24. וראה עוד במי השילוח פי וילך, ספר הפרשיות עמ' תיג, שו"ב עמ' 264. מהדורת תשנ"ג עמ' 263.

25. את ברירת הקטעים הסביר אברבנאל ע"פ דרכו: הקריאה היתה בספר דברים לפי שרוב גופי תורה תלויים בו. והתורה בכללה – יקשה קריאתה יחד, גם כי ענין מעשה בראשית וגם תורת כהנים לא היה צריך שישמעו העם, ולכן אמרו שהיה קורא ספר דברים בלבד, שרוב מצוות התורה והברית נכללים בו. (פי וילך) וראה עוד שם בדבריו על מנהגי חלוקת הקריאה בכל אחת משש השנים.

26. על עניני הטעמים ראה "חקרי זמנים" ח"ב עמ' שג ואילך. השהה הקדמת "פאת-השולחן" על נגונים שהביא משה מסיני. פרושי המהר"ל לאגדות הש"ס ח"ג (הוצאת תורה שלמה)

אגריפס בהקהל שבשלהי בית־שני.²⁷ הטעמים מעצם מציאותם באו להעמיק את ההבנה בפסוקים הנלמדים ולהדגיש את הטעון הדגשה. מכאן הפנים הרבות באתגליא ובאתכסיא, המתגלות בקריאה מוטעמת.²⁸

ביחס להקהל נזכר ענין הטעמים בצורה מיוחדת. בפסיקתא זוטרתא הקרוי גם מדרש "לקח טוב"²⁹ "שהיה קהלת מקהיל קהילות בישראל ומלמדם טעמי תורה שנאמר ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם" (קהלת יב, ט). פסוק זה בקהלת מתפרש ע"י רבא³⁰ "דאגמריה בסימני טעמים". ענינו של ספר קהלת אצל מעמד הקהל מתברר להלן,³¹ אולם אנו נמצאים למדים שבקריאה במקהלות ישראל ע"י שלמה, הוא קהלת בן דוד, הודגשה הקריאה המוטעמת על משמעויותיה השונות. מכאן העמקה רבתי בדברי בעל "שפת־אמת": במצות הקהל היה מתגלה להם מחדש אור התורה כפי מה שהיה צריך להם אז.³² הדגשת החידוש היא המקופלת ב"אגמריה סימני טעמים", בחשיפת הרבדים השונים שבדברי התורה.

חשיפה מדרשית זו מסבירה גם את לשון התוספתא³³ המוסרת על סדרי הקריאה בהקהל. "קורא מתחילה אלה הדברים וכו' ופרשת המלך עד שגומר כולה ודרשיות נדרשות בה", ושם ב"חסדי דוד" שהחכמים

עמ' 21. הרב מרדכי ברויאר: טעמי המקרא, וראה עוד ריש מילין (מהדורה ראשונה) עמ' ס"ב, ו"באזנים לתורה" דברים עמ' ב על אנחת הדרשן.

27. סוטה מא ע"א.

28. ראה "מנחת שיי" בראשית לט, ח, על טעם שלשלת על "וימאן": הטעם שבמילת וימאן מורה על איסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו, ממאן בו בתכלית המיאון, שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה, כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בחיי. ועיין עוד כוזרי ב, עב. "בינה במקרא" עמ' 31. "שפת־אמת" פ' חיי־שרה תרל"א על כוונות פנימיות בדרשת ר' עקיבא, וכן ב"פרי־צדיק" בראשית עמ' 69, חידושים למבינים. השווה מסורת חבדי"ת על קריאה בפרשת התוכחה שנשמעה כקריאה בפרשת הברכות ועל קריאה במגילת אסתר שכולה חידושים שלא שמעתם אוזן, "בעל התניא" ד. זעירא עמ' לו.

29. ראש פ' דברים.

30. עירובין כא, ע"א וראה "אשד הנחלים" עמ' תקכ"ה.

31. בפרק על קהלת בהקהל.

32. פ' וילך תרמ"ב.

33. סוטה פ"ז.

שהיו בעזרה היו דורשים הדרשות שבפרשת המלך, וב"מנחת בכורים" "דלא לישראל דקרא לחוד אומר לפנייהם אלא דורש לפנייהם כל הפרשה".³⁴

נמצא שלגוף הקריאה היו מתלויים דרשות-חידושים-הטעמות, הן ע"י המלך הקורא והן ע"י החכמים המכונסים בעזרה, ואלה הפכו את המעמד לכנס ממלכתי לעיון וללימוד.

מעתה נפנים אנו להתבונן ביחס שבין השנים, בין המטרות המצופות מהקריאה בהקהל לבין חלקי ספר דברים שנקבעו לקריאה.

34. וראה תוספתא כפשוטה עמ' 684 שנתן את הדרשה ענין לחכמים שדרשו בעניני דיומא היא מצות הקהל, ובקובץ הקהל (תשי"ו) עמ' מא', ובמהדורת תש"ל עמ' מב – בעקבות דברי הרשב"ם. וכך גם פרש הנצי"ב ב"העמק-דבר" את הנאמר בפרשת הקהל "ושמרו לעשות" (דברים לא, יב) "יהיו עסוקים בבאור הפרשיות שבכתב, ובמה שהמלך מפרש בשעת קריאה ולימוד הדינים הנלמד מדיוק המקרא, ילמדו גם המה לדקדק ולבאר את כל דברי התורה". וכן בהוספות מכתב-יד שנדפסו בסוף הבאור "העמק-דבר": שהמלך קורא אותם הפרשיות שמוהיר על חוקים ומשפטים שהם לימוד הדינים ודיוק דבר ד', שהרי הוא קורא מתחילת אלא הדברים עד שמע והיה אם שמע, שבהם הזהירה תורה על חוקים ומשפטים, שהם הם עשות דבר ד'. בענין זה דנו אף חכמי דורנו. "במנחת אברהם" להרב ר' א"א שפירא סימן ל דייק מלשון המשנה על המלך הקורא בלשון הקודש, שיכול להוסיף בבאור הקריאה כמה שירצה. והביא דוגמא מפרשת מקרא בכורים שגם שם היו המביאים רשאים להוסיף על קריאתם את דרשות חז"ל, וכן מדברי משוח המלחמה לפני הקרב, ומשילוב דרשות חז"ל בקריאת-שמע. וראה עוד שם בתשובת הרב ר' ש"ד כהנא. אמנם ראה דברי המהרש"א יומא ע, ע"א על קריאת כה"ג ביום הכפורים. והשווה מה שנכתב ב"טובי רואיי" ברכות סא על דברי ר"ע בשעת ק"ש. הדרשה כמרחיבה ומעמיקה את ההבנה בתורה, מעוררת את הבעיה הכללית של הרחבת היצירה ע"י חכמי תושבע"פ ואת ענין הזיקה למקור הסינאי. אכן הקריאה היתה בספר העזרה (רש"י ב"ב יד ע"ב וע"ע "צפנת פענח" דברים רנז) והוא הספר שכתבו משה ונתנו לעד. וראה בברקאי ד עמ' 297 מה שכתב הראי"ה קוק: "נתן ספר לכל שבט ושבט, להורות שיש בתורה דרכים שיוכלו להתחלף בדרך הדרשה לפי שקול הדעת של כל חכם, התלוי הרבה במוג וטבע ועוד כמה ענינים, ע"כ נתן לכל שבט ס"ת מיוחדת, ומי"מ אלו ואלו דא"ת, והכל הוא נכלל בתורת משה, זהו ענין הספר האחד שנתן בארון לעד". על ספר זה שכלולים בו טעמים ומסורות, ראה תו"ש כרך י"ט עמ' 376, ס' הפרשיות וילך עמ' תה. בפרוש רש"י הירש דברים לא, י. וע"ע שו"ב 402, מהדורת תשנ"ג עמ' 394 על צרוף ספר יהושע "הראשון לחבר ספר חוץ לתורה" למסגרת ספרות כתובה. מקורה של יצירה זו ב"ספר דברים שהיה סגנון לסי יהושע" (ב"ר פ, יד וע"ע "פחד-יצחק" שבועות מאמר מה). על יהושע שעמד בראש ה"הקהל" הראשון ראה חזקוני דברים לא, יא, תו"ט סוטה פ"ז, "העמק דבר" דברים שם, "לאור ההלכה" עמ' קמ"ב, קובץ הקהל עמ' י"ט, "כתלנו" יב 368. וע"ע תוספתא כפשוטה עמ' 684, כתלנו י"ב עמ' 370 על שרידי דרשות ביחס להקהל. לשאלה כולה ראה עוד: הגדה של פסח, מהדורת גולדשמידט, תשי"ד עמ' 30; "המקרא ואנחנו" תש"ט עמ' 12, 172 ואילך; "מדרש ארמי אובד אבי", ר' דוד הנשקה, "יסידרא", תשמ"ח עמ' 51-33, ובמיוחד הנספח שם עמ' 51.

אמנם ספר דברים עצמו מתייחד משאר ספרי התורה, הן מבחינת חבורו והן מבחינת מבנהו. בענין חבורו מצינו כמה וכמה שיטות³⁵ ולענייננו יש להדגיש את בחינת המקבל, זו המאפשרת את כריתת הברית ("תפארת-ישראל" פמ"ג), והרי "חידושה" של ברית סיני הוא סוף ענינו של ההקהל. כיוצא בדבר הדגשת "אלה הדברים" כהתאמה לכח התפיסה של העם, והרי קליטת דברי התורה הוא סוף ענינו של ההקהל. ואשר למבנה הספר, מאחר שמטרתו מודגשת "הואיל משה באר", הרי המבנה האדריכלי שלו בהיר. כך באה הצעת החלוקה "באדרת אליהו":³⁶ מתחילת הספר עד לפני עשרת הדברות מדבר מעניני מוסר, עד ברכות וקללות מדבר מהמצוות, ומשם ואילך שארי ענינים. לעומת חלוקה זו אפשר לערוך אף את שלושת מרכיבי הקריאה בהקהל. תכניה של קריאה זו מתחלקים לרקע ההיסטורי, להדגשת מצוות מסוימות, פרשת הברית.

הנאום ההיסטורי – הסוקר דרך הרצאה מיוחדת את תולדות ישראל עד בואם לערבות מואב, ומשלב דברי תוכחה מפורשים ורומזים – מהווה תשתית ורקע למערכת הציווים הבאה בחלק השני. אכן אותה משמעות ראשונית שהיתה לו בעת הולדתו בפי משה, כך הוא – על כל פנים ברובד הנגלה – אף בפי "יורשיו" של משה העומדים וחוזרים על הדברים באזני העם. רוב פשיטותה והכרחיותה של פרשה זו כפתיחה לכל מה שיבוא אחריה, מסביר אולי מדוע לא טרח רש"י³⁷ לפרש טעמה של קריאה זו, כשם שעשה כן בכל שאר חלקי קריאת ההקהל.

אמנם מצבם של ישראל, יוצאי מצרים, ההולכים בארץ לא זרועה, מתגוררים בסוכות ונזונים מדגן שמים, כפי המסופר בראשית ספר דברים, יש לו הקבלה למצבם של ישראל המתקהלים בעזרה, מקץ שנת השמיטה במועד חג הסוכות. מעין זה פרש רש"י הירש³⁸ "לאחר השמיטה, כשלא עסקו בעבודת האדמה; בחג הסוכות, בחג המאחד את האומה כולה בזכרון אותם הימים, שבהם לא החקלאות ולא העסקים, כי אם חסד ד' המופלא קיים את כולם, בתוככי המדבר, כשענני הכבוד הגנו עליהם". חווית השנה שעברה, על ברכת שמים שהובטחה להם³⁹ מגיעה

35. ראה שוייב 237. מהדורת תשנ"ג עמ' 236.

36. ובעקבותיו ב"כתב וקבלה" ורד"צ הופמן בפרושו לספר דברים.

37. סוטה מא ע"א.

38. בפרושו לדברים לא.

39. ראה דברי השפ"א על השוואת תזונת המן לתזונת השביעית, שוייב 248. מהדורת תשנ"ג

עיי' 247.

לשיאה בחג האסיף, כשאין מה לאסוף, והיא מקיימת זהות עם תקופת הבראשית של העם – לכתך אחרי במדבר.⁴⁰

החלק השני של ספר דברים – נאום המצוות, מעורר את בעית הסלקציה, אילו מצוות בא זכרם במפורש, אילו באו ברמז ואילו מחודשות הן לגמרי. בהקבלה לכך באה אף הסלקציה באיזכור המצוות הכלולות בקטעים שעל המלך לקרוא והמיועדים "לזרזם בקיום המצוות".

אמנם בחלק השלישי – נאום הברית, באה זהות כמעט גמורה. הברית בערבות מואב "מחדשת" את ברית סיני, ומעמד הקהל אף הוא יש לו משמעות של חידוש מעמד סיני⁴¹ "וחיזוק דת האמת".⁴²

40. שוייב 289. מהדורת תשנ"ג עמ' 284.

41. ראה במדרש הגדול פ' וילך. וע"ע מעיינות ב' עמ' 59. לעיל הערה 1.

42. לשונו הכפולה של הרמב"ם על מטרות ההקהל: לזרז במצוות ולחזק דת האמת (ראה לעיל הערה 9) רומזת אולי למרכיבי הקריאה: הזרז – ע"י קריאה בפרשיות המצוות, וחזוק דת האמת – חידוש הברית. ואילו ענינו של הרקע ההיסטורי פשוט ואינו צריך להנמקה, כהבנה בעמדת רש"י (לעיל הערה 37). דוגמת הדבר בהערתו של הרמב"ן בראש ספר בראשית על הצורך הגדול בספורים מתחילת התורה עד למצוה הראשונה שנצטוו בה ישראל.